

Gadji Ali-Lineviç İ. P.-Şanayev D.-Amirov M.-Amirov G. M.. “Predaniya Adayevtsev O Svyath, Sekty Hanafiye, Jivşih İ Umerşih Na Mangışlak”, Sbornik Svedeniy O Kavkazskih Gortsah: İzdavaemy S Soizvoleniya Yego Imperatorskogo Visoçestva Glavnokomanduyuşego Kavkazskoyu Armiyeyu Pri Kavkazskom Gorskou Upravlenii, Vipusk 7., Tiflis, 1873, pp. 5-17*

GADJİ ALİ-LİNEVİÇ İ. P.-ŞANAYEV D.-AMİROV M.-AMİROV G. M.,
“MANGIŞLAK’TA YAŞAYAN VE VEFAT EDEN HANEFİ EVLİYALAR HAKKINDA
ADAY KABİLESİNİN RİVAYETLERİ”, KAFKAS DAĞLARI İDARESİ KAFKAS
ORDUSU BAŞKOMUTANI MAJESTELERİ’NİN İZİNİYLE YAYINLANAN KAFKAS
HALKLARI HAKKINDA DERLEME. VII. BASKI. TİFLİS 1873, PP. 5-17

SULTANMURAT ABZHALOV**

Mangışlak boyunca Kırgızlar (burada Kazaklar kastediliyor) ve Türkmenler tarafından saygı duyulan birçok evliyaların mezarları dağılmıştır. Her bir evliyanın mezarına uzun direkler dikilir, ziyarete gelenler bu direklere bez parçalarını bağlarlar. Avcılar, öldürdükleri argalilerin (arhar, erkek yabani dağ koyunu) başlarını evliyaların mezarlarına koymayı görev sayar ve uzun süre efendilerine hizmet etmiş deve ve atların başlarını da oraya yerleştirirler. Bazı mezarların üzerine kesme taştan, kubbeli ve Kuran’dan ayetler yazılı sağlam binalar yapılmış; bazılarının küçük mescitleri vardır, bunlar belirli bir zamanda etrafta dolaşan herkesin dua etmek için toplandığı yerlerdir. Aralarında anlaşmazlık olup davalık olanların da uğrak yeridir ve davacı tarafından belirlenen bir evliyanın mezarı üzerine davalı tarafından verilen yemin, davalının masumiyetinin mükemmel bir kanıtı olarak kabul edilir. Ama çok azı yemin eder. Yemin eden, kabir üzerinde duran direği iki eliyle tutmalı ve şöyle demelidir:

-Görmedim, duymadım, içmedim, yemedim; yalan söylersem Allah beni öldürsün, bu evliya beni öldürsün!

EvlİYaların hayatta ve ölümden sonra gerçekleştirdiği kerametler hakkında birçok efsane vardır. Bu derlenen kerametler, Kafar Karacigitov, Bik Bulat Yesekenov ve Molla Hoca Berdi’nin sözlerinden kaydedilmiştir.

Muhammed Peygamber (s.a.v.), ölümünden kısa bir süre önce, Baba Arslan’ı çağırdı, ağzına bir tane nohut koydu ve şöyle dedi:

-Üç yüz yetmiş üç yıldan sonra bu nuhudu Hoca¹ Ahmed’e ver; O zamana kadar ağzından çıkarma. Baba Arslan:

-Bunu nasıl yapabilirim ve Hoca Ahmed’i nasıl tanırım? diye sordu. Hz.Muhammed (s.a.v.):

-Söylediğim yılları yaşayacaksın ve Hoca Ahmed’i Türkistan’da insanlar camide toplanmaya başlayınca camiye ilk onun girip en son onun çıkacağını görünce tanyacaksın, diye cevap verdi.

¹ Hocalar, Muhammed’in kızlarından olan torunlarıdır.

* Geliş Tarihi/Recieved: 12.11.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.033>.
** Associate Professor, Candidate of Philosophical Sciences, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of Theology, Department of Theology. E-mail: sultanmurat.abzhalov@ayu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6238-9512>.

Baba Arslan üç yüz yetmiş üç yıl daha yaşadı, Peygamber Efendimizin talimatıyla Hoca Ahmed'i tanıdı ve ona nohutu verdi. Nohutu alan Hoca Ahmed, onu hemen yuttu ve o zamandan ölümüne kadar hiçbir şey yemedi ve içmedi. Büyük bir evliya oldu, elinde her zaman bir asa ile dolaşırdı, bu nedenle ona Yesevi (veya Kırgızca telaffuzda Esayi) lakabını koymuşlardır. 3363 müriti vardı, başka bir rivayete göre 14.000'dir. Hoca Ahmed'in ölümünden sonra müritleri farklı yerlere dağıldı, 363'ü Mangışlak'a geldi ve hepsi de burada öldü; isimleri bilinmemekle birlikte hepsi evliya olarak kabul edilir ve halk, mezarlarına büyük saygı gösterir.

Mangışlak'taki bu erenler arasında ön plana çıkan iki büyük evliya vardır: Hoca Ahmed Yesevi'nin müriti olan Hâkim Ata ve oğlu Sultan Efe (Hübbi).

Bir gün Hoca Ahmed Yesevi camide oturuyordu; Namazın sonunda, oradan çıkan talebelere baktı ve içlerinden birinin Kuran'ı Kerim'i başında tutarak kapıya sırtı dönük geri geri çıktığını gördü. Hoca Ahmed onu çağırdı ve sordu:

-Neden Kuran'ı Kerim'i başında taşıyorsun? Genç talebe:

-Onu omuzlarımda taşımayı uygunsuz buluyorum, çünkü içinde Allah'ın emirleri var; Ayrıca Kuran'ı Kerim'i ve dini merasimleri öğreten muallime sırtı dönmenin saygısızlık olduğunu düşünüyorum, diye cevap vermiş. Hoca Ahmed bu cevabı beğendi; bu çocuğu büyüttü, yetiştirdi, ilim öğretti, müriti yaptı ve ona Hâkim Ata ismini verdi.

Hâkim Ata, uzun yıllar çalıştıktan sonra tarikat bilgisinde kâmilliğe ulaştığında, Hoca Ahmed onu Hive'ye gönderdi ve ayrıldıktan sonra şöyle dedi:

-O ülkede yaşamak senin kaderin. Senin öğretin birçok kâmil müritin yetişmesini sağlayacak; orada evleneceksin ve çocuk sahibi olacaksın".

Bütün bunları dikkatle dinleyen Hâkim Ata, deveye bindi; birkaç gün sonra Hiva Denizi'ne (Aral Denizi) ulaştı. Deniz kıyısında, bir otlağın sonunda Hâkim Ata'nın devesi durdu, yere yattı ve zorlamaya rağmen kalkmak istemedi, sadece kükredi, bu yüzden bu yer daha sonra ve hâlâ "Bagırgan" olarak adlandırılıyor, yani kükreme veya ağlama anlamına geliyor.

Bu mera Buğra Han'a aitti; at sürüleri onun üzerinde otlardı; çobanlar Hâkim Ata'yı görünce yanına geldi ve ona dediler ki:

-Hanımızın izni olmadan arazisinde dolaşıyorsun, sen nasıl bir adamsın? Bu küstahlıktır! Hâkim Ata:

-Ben bir yabancayım, buraya sığınmak istiyorum, diye yanıt verdi.

-İzin vermeyeceğiz! Burası han diyarı, diye bağırıldı çobanlar ve sopalarnı alarak Hâkim Ata'yı dövmek istediler; ama o, etrafında olan ağaçlara dönerek,

-Onları tutun!, dedi. Aynı anda ağaçların dalları uzadı ve üç çobanı yakaladı; kalanlar büyük korku içinde kaçtılar ve Buğra Han'a koşarak olanları anlattılar.

Bura Han, veziri Abdullah Sedr'a çobanların bahsettiği adamın sıradışı biri olduğunu söyledi ve gidip her şeyi ayrıntılarıyla öğrenmesini buyurdu. Vezir, Hâkim Ata'ya geldi ve selamlamadan sonra kibarca sordu:

-Kimsiniz ve nerelisiniz? Hâkim Ata cevap verdi:

-Benim adım Hâkim Ata, babam Hâkim Süleyman, müşidim ise Hoca Ahmed Yesevi". Abdullah Sedr:

-Bu çobanlar neden ağaçlar tarafından tutuluyor? diye sordu. Hâkim Ata:

-Allah'ı hoşnut etmeyenlerin akıbeti böyledir, diye cevap verdi.

Vezir geri döndü ve hana gördüğü ve duyduğu her şeyi anlattı. Onu dinledikten sonra, han dedi ki:

-Hâkim Ata, evliyaullah (büyük evliya) sınırlarımıza geldi, ona bir nimet için, güzel takdimelerle gitmeli ve onu *Pîr* olarak tanımalıyız.

Daha sonra han, bir meclis topladı ve Hâkim Ata'ya hediye olarak ne takdim edeceğini karara bağladı: Buğra Han'ın güzel kızı, yüz deve, yüz at, yüz sığır ve yüz yüz koç, önderler, seyisler, çobanlar ve kölelerle birlikte. Bütün bu hediyeler Hâkim Ata'ya teslim edildi, o, hediyeleri olumlu bir şekilde kabul etti ve ağaçlara tuttukları çobanları serbest bırakmalarını emretti.

Bunu takiben bizzat Buğra Han, vezirler, beyler ve şerefli kişiler, Hâkim Ata'ya gelip müritleri oldu.

Kısa süre sonra Hâkim Ata'nın kutsallığının ünü dünyaya yayıldı; onu görmek ve öğretilerini dinlemek isteyenlerin sayısı her geçen gün arttı. Devesinin durduğu yere bir kale yapıldı ve kısa süre sonra etrafına "*Bağırğan*" adında büyük bir şehir inşa edildi.

Hâkim Ata'nın eşi Anbar, üç erkek çocuk dünyaya getirdi:

1- Muhammed Hoca,

2- Asker Hoca,

3- Hübbi (Kırgızlar ona "Sultanı Efe" derlerdi).

İlk ikisi Bağırğan'dan 15 günlük bir yolculuk mesafede bulunan bir okulda okudu; babasına çok benzeyen üçüncü oğlu ise evde büyüdü.

Hâkim Ata'nın evinde tarikat ilminde tam bir kemale ulaşan Şeyh-Saet adında bir talebesi vardı. Bir gün Hâkim Ata ve eşi Anbar, şehirden uzak bir açık alanda konuşuyorlardı; Oğullarının Sultan-Efe mi yoksa Şeyh Saet mi olduğunu, Hâkim Ata'nın öğrencilerinden hangisinin ilim bakımından daha fazla geliştiğini konuşmaya başladılar. Anlaşmazlığı çözmek için Hâkim Ata her ikisini de yüksek sesle isimleriyle çağırdı; "Buyurun!" cevap duyuldu ve ondan sonra Şeyh Saet ortaya çıktı; Sultan Efe ise ikinci ve üçüncü aramalarda bile görünmedi, ancak birkaç saat sonra geldi ve iki geyik getirdi.

Hâkim Ata öfkeyle:

-Hemen gelmedin mi?. dedi ve ondan geyik kabul etmek istemedi.

Büyük denizde (Hazar Denizi), iki gemi batmış; gemide bulunanlar da yardım istemişti.

Sultan Efe:

-Sultan Efe, yardım et!² diye çağırdıklarında oraya koştum, onları kurtardım ve tam bu koşuşturmada çağrınızı duydum; ama mesafe çok uzun olduğu için geç kaldım, dedi.

-İnanmıyorum, dedi Hâkim Ata ve sözüne devam ederek:

-Buradan büyük denize ne kadar uzak olduğunu iyi biliyorum. Sultan Efe:

-Bana inanmıyorsanız, ıslak elbiseme ve kayıklarım sırtımda çektiğim ipin izlerine bakınız, dedi.

Hâkim Ata oğlunun sırtına baktı ve üzerinde iple sürtünmeden oluşan izi gördü.
Sultan Efe:

-Kurtardığım insanlar beş ay içinde on bin tenge³ hediye edeceklerine söz verdiler, getirecekler, dedi.

² Kırgızlar, suda batarken Sultan Efe'ye dua ederse kurtulacaklarına inanırlar.

³ Küçük Hiva gümüş parası; mevcut döviz kurunda 9 tenge 2 rubleye eşittir.

Hâkim Ata buna cevap vermedi. Tam beş ay sonra kurtarılanlar on bin tenge getirdi. Kısa süre sonra bu olay her tarafta bilinir hale geldi ve herkes, keramet sahibi olan Sultan Efe'ye saygı duymaya başladı.

Hâkim Ata, sabah namazının sünnetini şehrin mescidinde, farzını ise Mekke'de Kâbe'de kılıyordu. Bir gün Sultan Efe, Hâkim Ata'ya sordu:

- Baba, sabah namazının farzını nerede kılarırsın? Hâkim Ata:
- Kâbe'ye uçar namazı orada kılarım" diye yanıtladı.
- Bu seni rahatsız ediyor, Kâbe'yi buraya getiremez misin? Diye sordu Sultan Efe.
- Hayır, bunu yapamam.
- Yapabiliyorsan yap. Bakalım, dedi Hâkim Ata.

Ertesi sabah Hâkim Ata mescide girerken, Kâbe'yi ve yanında pek çok kişinin namaz kıldığını gördü ve kendisi de sabah namazını kıldı. Böyle bir kerameti gören Bağıranlılar, ona mürit oldu.

Bir keresinde, Kurban bayramında, Hâkim Ata'nın müritleri bir araya toplandı, dokuz boğa kesti ve bütün etleri tamamen yediler. Sultan Efe orada değildi. Ertesi gün geldi ve kendisine bir et parçası kalmadığını öğrenince babasına sordu:

- Neden beni unuttunuz? Hâkim Ata:
- İşi kim yaptıysa, payına düşeni aldı; Madem orada değildin, o zaman sana hiçbir şey yok, dedi.
- Sultan Efe, babasının müritlerinden, kestikleri boğalardan alınan derileri ve kemikleri kendisine getirmelerini istedi; Bunu yaptırdıktan sonra, babasına dönerek,
- Bu derilere ve kemiklere, kalkıp otağa gitmelerini emret, dedi. Hâkim Ata:
- Bunu yapamam, dedi.
- O zaman, yapmama izin ver. Babasının rızasını alan Sultan Efe:
- Bismillah! (Allah'ın adıyla!), dedi, derileri ve kemikleri asa ile bir yerde topladı ve yığına hafifçe vurdu:
- Allah'ın izniyle kalkın!, dedi. Boğalar canlandı, kalktı ve meraya gitti. Bu kerametten sonra Sultan Efe, babası ve annesiyle vedalaştıktan sonra görünmez oldu.

Hâkim Ata, kaybolan oğlunu uzun süre her yerde aradı ama hiçbir yerde bulamadı. Hoca Ahmed Yesevi, olup bitenleri öğrenince, oğluna yaptığı kötü muameleden dolayı Hâkim Ata'yı şiddetle azarladı ve:

- Kırk yıl kabrinin üzerinden sular aksın, dedi.

Hâkim Ata vefat edince şehrin yakınına defnedildi; hemen ardından Urgan Nehri (Amu Derya) yatağını değiştirip şehre doğru yöneldi, Bağırğan şehrini yıktı ve tam kırk yıl boyunca şehrin üzerinden aktı; epey bir zaman geçtikten sonra yine kendi yatağında akmaya başladı ve Hâkim Ata'nın mezarı ortaya çıktı.

Hâkim Ata'nın büyük oğulları Muhammed Hoca ve Asker Hoca, kardeşlerinin kaybolduğunu öğrenerek onu her yerde aradı, bundan dolayı her ikisi de Mangışlak'a geldi ve yine ikisi de orada öldü. Onlar da evliyadır. Keramet gösterdiler. Mezarları Meret pınarının yanındadır.⁴

Sultan Efe'nin ortadan kaybolmasından yüz yıl sonra, Nogaylar Mangışlak'ta iken, ovanın üst kısmında (şimdi Sultan Efe Vadisi olarak adlandırılmakta)⁵ birçok

⁴ İskender Kalesi'nin 40 mil kuzeydoğusunda, Sary-tash körfezinin yanında.

⁵ Meret'in kuzeybatısı, 10 mil.

çadır toplandı. Gezinler arasında çocuklara bir molla ilim öğretirdi; Öğrencileri arasında Hayrulla adında, kel, sivilceli ve topal bir çocuk vardı. Her gün molla onu okulda, ebeveynleri ise evde döverdi. Arkadaşları onunla alay ederdi ve her zaman onu gücendirdi. Her bakımdan hayatı meşakket ve zorluk içindeydi. Çoğu zaman bu sıkıntılardan kaçmak için Bozkırın derin vadilerine giderdi ve yine bir keresinde vadiye indiğinde, kendi canına kıymaya karar verdi; derin ve uzun vadide yürümekten yoruldu, büyük bir taşa yaslandı ve hararetle bir duayla ellerini açıp Allah'a yalvarıp yakararak çok ağladı, göğsünü dövüp kendisini perişan etti, sonunda bitkin düşüp uykuya daldı. Ertesi gün öğle vakti, henüz uykudayken, rüyasında tanımadığı bir kişi ona göründü ve şöyle dedi:

-Oğlum! Ağlama, ağzını aç! Hayrulla ağzını açtı, yabancı ağzına tükürdü. Hemen çocukta akıl ve bilgi ortaya çıktı. Sonra bu yabancı şöyle dedi:

-Kalk, bozkırda yürü ve oturan kartal gördüğün yere mescit yap! Hayrulla:

-Ben zayıf bir çocuğum ve küçük bir taşı bile kaldıramıyorum, diye cevap verdi. Yine yabancı dedi ki:

-Ben Sultan Efe'yim! Taşı kaldırdığımda:

-Ey Sultan Efe!, de. Taşlar ilahi güçle yükselecek ve onları ihtiyaç olan yere kolayca koyabilirsin! Bunu söyledikten sonra Sultan Efe ortadan kayboldu.

Hayrulla uyandı, bozkırı geçti ve çok geçmeden oturan bir kartal gördü; ona yaklaştığında, kartal yüksek sesle dedi:

-Sultan Efe uçu ve kayboldu! Kartalın oturduğu yeri iyice fark eden Hayrulla, hocasına döndü. Onu döven molla, uzun süre ortalıkta görünmediği için ona bir kitap verdi ve okumasını emretti. Hayrulla zorlanmadan okudu. Sonra molla ona yeni bir dersten yedi sayfa daha okuttu, çocuk onları bir kez okudu ve mollanın sorduğu sorulara bir âlim gibi cevap verdi. Böylece aldığı bilgelik ortaya çıktı ve tüm insanlar böyle bir keramete hayran kaldı. Bundan sonra Hayrulla bozkıra gitti ve işaret edilen yere gelerek elleriyle büyük taşlara dokunarak haykırdı:

-Ey Sultan Efe!, dedi ve dokunduğu her taşı kolayca kaldırdı ve gereken yere koydu. Böylece Hayrulla işaret edilen yerin yakınında bir mescit inşa etti. Cami ve yanındaki evin kalıntıları şimdi bile görülebilir. Hatta "yıkıntılar arasında bir yol vardı", derler; ama şimdi otlarla kaplandı ve kayboldu, çünkü bir süre sonra bu yolu kimse kullanmadı; ancak burası hala bir türbe olarak kabul edilmekte; Hastalar buraya dua etmek için gelmekte, hastalıklarından kısa sürede kurtulmakta ve hatta çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar da istediklerini alıp şifa bulmaktadır. Bu kerametten sonra Hayrulla'ya, "Sufi" lakabını verdiler.

Hoca Ahmed Yesevi'nin on dört bin müriti vardı. Bir keresinde kendilerine olan bağlılıklarını sunmak için iç donuna su dolu bir bağırsak bağladı, eline bir asa aldı ve mescide gitti. Namaz başladığında, herkesin önünde namaza başlayan Hoca Ahmed, bağırsağı sıktı ve içindeki su dışarı aktı; Bunu fark eden müritler:

-Hocamız idrarını kaçırmakta, temizliği bozuldu, onunla namaz kılmamalıyız, dedi ve birer birer mescitten ayrıldı; Namaza devam etmek için sadece iki mürit kaldı: Hâkim Ata ve Çoban Ata. Namazlarını bitirip mescitten çıktıklarında müritler etraflarını sardı ve -Niçin murdar bir kimse ile namaza devam edip namaz kıldınız? diye sordu.

Hoca Ahmed'in öğrencilerini imtihan etmek için bağladığı su dolu bağırsağı anlattılar; Bunu öğrendikten sonra, tüm müritler yaptıklarından tövbe etti ve talimat ve öğretilerini dinlemek için tekrar Hoca Ahmed'e geldi.

Hoca Ahmed vefatından kısa bir süre önce mescitte namaz kıldı ve mescitte oturduğu esnada esasını camdan dışarı attı; asa uçup gitti; sonra müritlerine dönerek dedi ki:

-Kim bana asamı getirirse ona Fatiha suresini okurum.⁶

Bütün müritler asayı aramak için mescitten dışarı fırladı, sadece Çoban Ata kaldı. Çoban Ata, kalkıp dışarı çıkmak için mescidin kapısına doğru yürüdü ama birden geri döndü ve kalkıp gittiği yere geri oturdu. Hoca Ahmed ona döndü ve sordu:

-Neden oturuyorsun? Çoban Ata:

-Bana şimdi Fatih'ayı okusaydınız giderdim; zaten asa buradan çok uzakta, batıda, Mangışlak'ta, büyük bir denizin kıyısında, dedi.

Bu sırada asayı bulamayan müritler de mescide geri dönmeye başladı. Hoca Ahmed onlara dönerek şöyle dedi:

-Bu kadar çok öğrenciden sadece bir tane değerli ve yolda kardeşim var, dedi. Sonra Çoban Ata'ya Fatiha'yı okudu, onun asayı bulması için Mangışlak'a gitmesine izin verdi ve onunla vedalaştı.

Çoban Ata yola çıktı, birkaç ay yürüdü, sonunda Mangışlak'a geldi, burada Hoca Ahmed'in esasının düştüğü yeri buldu. Fakat asanın çoktan büyüyüp serpilmiş uzun bir ağaca dönüştüğünü gördü; ağacın altında, Çoban Ata'nın gelişini bekliyormuş gibi görünen ihtiyar bir adam oturuyordu. Kısa bir süre içerisinde tanıştılar. Çoban Ata bu adamın kızıyla evlendi ve Maşkışlak'ta kaldı.

Kısa bir süre sonra Çoban Ata'nın gelişi, ilim ve hikmet sahibi âlim ve arif olduğu bilgisi tüm Mangışlak'ta bilinir hale geldi; İnsanlar öğretisini dinlemek için ona gelmeye başladı ve on bin kişi onun müridi oldu.

Çoban Ata'nın üç çocuğu vardı, oğulları:

- 1- İsan Ata (Ehsan),
- 2- Çağrik Ata (Şah Ruh),
- 3- Kızı Tergin Bibi.

Çoban Ata, yaşadığı süre boyunca ve vefatından sonra birçok keramet göstermiş; burada bu kerametlerin bir listesini veya tamamını vermek imkânsız. Vefat ettiğinde de Hoca Ahmed'in esasını bulduğu yerin yakınına defnedildi.⁷ Mezarında dua edenler, kısa zamanda istediklerine ulaşırlar.

Bai Muhammed Mayaev⁸ şöyle anlattı:

-Gençliğimde bir zamanlar çok hastaydım ve çok muhtaçtım; bir gün Çoban Ata mezarının yanına geldim; Oraya gittim, dua ettim ve bana esenlik getirmesi için bir istekle nezr (hediye) sundum. Geceleri, rüyamda, başında büyük beyaz bir sarık ve yanında yedi yüz koç olan saygın görünlü bir adam gördüm; O, demiş ki:

-Ey oğlum! Bu koyunları sana vereceğim. Ertesi gün kendimi epey iyi hissettim ve eve döndüm; bir süre sonra farklı insanlardan hediye olarak koç aldım, o kadar başarılı bir şekilde çoğalmaya başladılar ki, yılsonunda tam olarak yedi yüz tane oldu.

İsan Ata'nın Karaman Ata (Kagerman) adında tek bir oğlu vardı. Oğul, her şeyiyle dedesine benzerdi. Birçok keramet gösterdi ve Çoban Ata'nın kabrinden bir

⁶ Kuran'ın ilk suresi.

⁷ Hiva yolu üzerinde, Aleksandr Kalesi'nin 120 mil güneydoğusunda.

⁸ Üst Aday birliğinin eski başkanı, Mart 1870'de Albay Rukin'in müfrezesinde iken çatışmada öldürüldü.

günlük yolculuk mesdafesinde mescit inşa ettirdi. Vefat ettikten sonra Çoban Ata'nın kabrinin yanına defnedildi.

Karaman Ata'nın kabri büyük saygı göstermekte; temizlik yemini etmesi gereken herkes evliya adına yemin etmektedir. Birçok kez tecrübe edildi ki Karaman Ata adına yalan yemin edenler hemen ölmekte ve aileler kısa sürede tamamen ortadan kalkmaktadır.

Bir zamanlar Mangışlak'ta dolaşan iki kol arasında önemli bir konuda bir anlaşmazlık vardı; Karaman Ata mezarı üzerinde anlaşmazlık olan taraftan yüz kişinin yemin etmesi davasının sona erdirilmesine karar verildi. Yaptıkları iş yanlış olmasına rağmen yemin ettiler. Türbeden öteye yüz adım gidip eve gitmek için atlarına bindiklerinde, birdenbire adeta top gürleri gibi gök gürlendi, bu adamların yüzleri karardı, yüz kişi atlarından düştü ve o anda orada öldü.

Yine bir başka olay ise bir kadın örtüsünü kaybetti; o görmemiş ama örtüsünü inek yemiş; Bunu bilmeden kadın, komşusunun hırsızlık yaptığından şüphelendi ve ondan Karaman Ata'nın mezarında yemin etmesini istedi. İkisi de oraya gitti ve şüpheli masum olduğuna yemin etti; eve döndüklerinde çadırın yanında ölü bir ineğin yattığını, midesinin patladığını ve kayıp örtüsünün içinden çıktığını gördüler.

Daha buna benzer çok vaka vardı, bu yüzden herkes, Karaman Ata adına yalan yemin edenlerin mutlaka cezalandırılacağına inanıyor.

Çagrik Ata'nın iki oğlu vardı:

- 1- Şah Mardan,
- 2- Kaba Ali (Kapam Ata).

Şah Mardan, Çakmag Ata (çakmak, ateş yakmak) olarak daha iyi bilinir, çünkü yolda ateşe ihtiyaç duyulduğunda, kıvılcımların düşmesi için bir tırnağını diğerine dokunması yeterliydi.

Bir gün Çakmag Ata, namazın sonunda camide uyuyakaldı; O sırada, yakın yerleşen göçebeleri soyan düşmanlar, camiye de soymak amacıyla camiye yaklaştı. Ancak kapıların içeriden sıkıca kilitletiğini ve kıramadıklarını fark eden soyguncular, kazmaya başladılar ve kazı işi bitmeye yaklaştığında camide bulunan müritler bir vuruşla duyunca bağırıldılar:

-Ey Çakmag Ata, yardım et! O anda, kazanların hepsi taşa dönüştü.

İmedi Dağı'nın (Karadağ'da) tepesinde kutsal sayılan ve Sahabiy (bulutlu) olarak adlandırılan bir yer var; rivayete göre Çakmag Ata buraya buluta binerek çıktı.

Yine rivayete göre, kendisini takip eden düşmandan kaçan Çakmag Ata, namaz vakti gelince durdu, üzerinde namaz kılmak için büyük bir taş seçti, üzerine çıktı ve namaz kılmaya başladı; vaktini farketmeden tam iki yıl namaz kıldı. Bu taşın üzerinde, secdeye varırken, dokunduğu yerlerde hala ayak, el, alın ve burun izleri görülmektedir. İki yıl sonra düşmanı buraya geldi ve kafasını kesti; ama Çakmag Ata, kopmuş başını kolunun altına alarak kaçtı ve kısa sürede ortadan kayboldu; Bastığı taşlarda kaçıp gittiği yol boyunca çok uzaklara kadar ayak izleri vardı. Bu yer, Kunan Su adını taşıyan derin bir vadide bulunur.

Aleksandr Kalesi'nden 25 mil uzaklıktaki Hanga adlı yolda, İmam Hüseyin'in soyundan gelen evliya Muhtim Baba'nın mezarı var. İran'daki Kürekal Türkmenlerinin

yaşadığı yerden Mangışlak'a geldi. Kısa zaman sonra çok sayıda mürit oldu; o zaman Hanga civarında hiç bir ağaç yoktu. Bir gün müritler, Muhtim Baba'ya geldi ve ondan bahçelerde dolaşmak çıkmak için izin istedi. Onlara,

-Bugün hiçbir yere gitmeyin, yakın yerde bahçe bulamazsanız, yarın gitmenize izin veririm, dedi.

Müritleri onu dinledi ve gitmeyip kaldı. Ertesi sabah erkenden yakındaki dağın tamamının meyveli birçok güzel ağaçla kaplı olduğunu gördüler. Bu manzarayla karşılaşan müritler, gerçekleşen kerametle büyüledi ve şaşırıp kaldı. Müritler, Muhtim Baba'nın yanına geldi, ayaklarına kapandı ve günahlarından tövbe etti. Bu hadiseden sonra Muhtim Baba'nın müritlerinin sayısı artmaya başladı ve birkaç bine ulaştı.

Muhtim Baba'nın vefatından sonra bahçeleri kimse koruyup gözetmedi ve bahçeler harap olup yıkıldı; bu güne kadar sadece birkaç dut ağacı canlı kaldı, kurumadı ve hale ürün vermektedir.

Sultan Efe'nin ovasında maneviyatla, bir şekilde daha fazla bahçe ortaya çıktı. Şöyle oldu:

Bir gün Sufi Hayrulla, yalnız başına oturuyordu ve tefekküre dalmıştı. Tam bu esnada bir yandan birkaç kişi, diğer yandan da birkaç kişi ona geldi; gelenler onun yanına oturdu ve kendi aralarında konuşmaya başladı; sohbetlerinin konusu velilerdi; bir kısmı Sultan Efe en büyük veli dedi; diğer bir kısmı ise Muhtim Baba en büyük veli, dedi. Çünkü Muhtim Baba, tek kelimeyle çöl dağı muhteşem bahçelerle kapladı. Bunu duyan Sufi Hayrulla dedi ki:

-Muhtim Baba tek kelimeyle bahçe meydana getirdiyse, o zaman Sultan Efe'nin faziletlerinin küçücük bir zerresine sahip olan ben, bu bahçeleri size göstereceğim; şu dağa tırmanın, ovaya bakın, üzerinde istediğiniz bahçeleri göreceksiniz. Bundan dolayı Muhtim Baba'nın en büyük veli olduğunu söyleyenler:

-Çılgınsın! Ne olduğunu bilmeden konuşuyorsun, dedi.

Bunu duyan Sufi Hayrulla öfkeyle haykırdı:

-Hu hakk! Zıpladı ve olduğu yerde dönmeye başladı, sonra hızla dağa koştu ve yere düştü; Orada bulunanların hepsi onu takip etti ve kısa süre sonra büyük bir şaşkınlıkla geniş bir alana yayılan ovanın mükemmel ağaçlarla kaplı olduğunu gördü. Sonra hepsi yüksek sesle Allah'ı tesbih etti, Sufi Hayrulla'nın ayaklarına kapandı ve onun sadık müritleri oldu.

Gugrah yolunda, Burla kuyularının yakınında, bir evliya mezarı var. Bu evliya, Horasan'dan, Meşhed şehrinden Mangışlak'a geldi. Kalmukların orada dolaştığı bir zamanda onlara karşı gazavat yaptı ve onlar tarafından öldürüldü. Kalmuk'un kafasını kestiğinde, onu elinde tuttuğunu, atına atladığını ve ortadan kaybolduğunu söylüyorlar; atının izleri hala görülebilir. Kırgızlar, ona Masat Ata (geldiği yere göre yani Meşhed) derler.

Çene'den (Ust Yurt'un etekleri) çok uzak olmayan Aktöbe kumlarının başında bir dağ tepesinde Danişmend Ata⁹ adında kutsal bir yer var. Onun hakkında şöyle rivayet edilmektedir:

Bir gün Danişmend Ata, Türkistan'daki Kukay dağlarından birinde oturuyordu ve tefekküre dalmıştı; bir dilenci ona geldi ve dedi ki:

⁹ Farsça. Kelime anlamı: şeriatin bütün inceliklerini idrak etmiş âlim.

-Hâkim Ata'nın oğlu Sultan Efe'nin kerametleriyle yüceltilen Mangışlak'ta bir yerin olduğunu duydum, oraya dua etmeye gidiyorum.
-Eğer öyleyse, oraya seninle geleceğim, dedi. Danişmend Ata, dilenci ile Mangışlak'a gitmek için ayağa kalktı ve dağdan aşağı indi. Aniden dağdan bir ses duyuldu:
-Beni de yanına al! Danişmend Ata:
-Öyleyse üstüne oturayım gidelim, dedi, adeta binek bir hayvana biner gibi dağa çıktı ve oturdu; dağ hareket etmeye başladı ve batıya yöneldi; Mangışlak'a yaklaştığında Danişmend Ata:
-Kutsal yerlere binekle gitmek yakışıksızdır, dedi. Dağ durdu, Danişmend Ata orada indi ve Sultan Efe'nin kerametleriyle yüceltiği kutsal yerlere ibadet etmek için yaya olarak gitti.

Uncag'da, Karayalçı yolunun güney ucunda¹⁰, Koşkar Ata (Koç Ata) adında bir evliyanın mezarı var¹¹; o Kalenderi derviş idi (dünya telaşından kaçan bir münzevi), Horasan'dan Mangışlak'a geldi, geyik eti yedi; yiyeceğe ihtiyacı olduğunda, geyikler ona gelirdi ve onları hiçbir engel olmadan keserdi.

Biraz kuzeyde, Koşkar Ata'nın talebesi, Halife adıyla tanınan ve aynı zamanda bir evliya olarak da saygı gören Mangışlak Türkmenlerinden birisinin mezarı var. Her ikisi de birçok keramet gösterdi; gerçek isimleri bilinmiyor.

Sonuç olarak burada Mangışlak evliyaları hakkında bilinen her şey anlatıldı; bahsi geçenlerin dışında daha birçok evliya olmasına rağmen, faaliyetleri ve yaşamlarıyla ilgili rivayetler, Kırgızlara aktarılamadığı için de bu kadarı derlenebildi, bu derlemenin yapıldığında Kırgızlar vardı. Aslında Mangışlak'ta göçebe kabileler sürekli değişmektedir ve burada yerleşen kabilelerden Nogaylar, Türkmenler, Kalmuklar, yine Türkmenler ve nihayet Kırgızlar vardı.

1870 Yılında Muhammed Safa'nın¹² Adaylara Hitabı:

*Aday halkı! Beni dinle!
Kötü düşünceleri kafandan at!
Temiz yürekle bana gel!
Kötü düşünceleri kafandan at!*

*Önce Rukin ile Bay Muhammedi¹³ öldürdün
Kandırdın onları, öbür dünyada cevap verirsin
On günden sonra bela yaşamaya başladın
Kötü düşünceleri kafandan at!*

*Çılgın olup onları soydun
Sonra da umidini Allah'ın merhametine bıraktın
Rus, kurt oldu; sen ise koyun oldun
Kötü düşünceleri kafandan at!*

*Göç edelim, dedin ve Mangışlak'ı terk edersin
Yok edecek bu fikri beyendin
Böylece fena iş yaptın
Kötü düşünceleri kafandan at!*

¹⁰ Adını, Kara-Yalçı (siyah işçi) mezarından almıştır. Rivayete göre, zengin ve asil bir Türkmen'in işçisi, efendisinin kızını kaçırmış ve burada yetişerek öldürülmüştür.

¹¹ Koşkar - koç.

¹² 1870 yılında Adayların ayaklanmasından sonra aracılık hizmeti yapan Türkmen beyi. 1871 yılında kolera salgını nedeniyle vefat etmiştir.

¹³ Üst Aday ilçesinin eski valisi.